

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เพลงพื้นบ้านในแถบภาคเหนือมีรูปแบบลักษณะเป็นการขับร้องโดยการนำเนื้อหาต่าง ๆ มาเป็นคำร้อง เช่น การอบรมสั่งสอน การประกอบอาชีพ เรื่องเล่าหรือนิทาน การเกี่ยวสวน ประวัติศาสตร์ ศาสนา ฯลฯ เพลงพื้นบ้านในแถบภาคเหนือที่สำคัญ ได้แก่ ซอ จ้อย คำ เป็นต้น

เพลงซอเป็นสิ่งที่บรรพบุรุษได้คิดประดิษฐ์สร้างสรรค์ ขึ้นมาเพื่อใช้ในวิถีชีวิตของคนในสังคม โดยใช้เพื่อความบันเทิงและใช้ในการประกอบพิธีกรรม ในการขับซอนั้นผู้ที่ขับซอได้ต้องเป็นผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากผู้รู้หรือครูซอโดยต้องผ่านพิธีกรรมที่สำคัญ คือ การไหว้ครูและการกินอ้อ ซึ่งมีความเชื่อว่าการกินอ้อจะทำให้มีสติปัญญาเฉียบแหลมความจำดี ผู้ที่จะเป็นช่างซอได้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่ได้รับการฝึกฝนมาเป็นอย่างดีมีปฏิภาณไหวพริบสามารถนำเหตุการณ์ที่ได้อุบัติเห็นหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเวลานั้นนำมาเป็นเนื้อหาในการขับซอได้อย่างไพเราะโดยใช้ลักษณะของการด้นสด (Improvisation) ร้องโต้ตอบกับอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่า “คู่ถ้อย” และยังต้องมีทักษะในการฟ้อนบ้างพอสมควรซึ่งการฟ้อนก็เป็นการเพิ่มอรรถรสในการซอทำให้ช่างซอและผู้ชมเกิดความรู้สึกครึกครื้น สนุกสนาน ลักษณะการฟ้อนก็มีความเป็นเอกลักษณ์ที่เรียกว่า “ฟ้อนเงี้ยว” ผู้ที่ฟ้อนเงี้ยวประกอบการซอก็คือช่างซอนั่นเอง เพลงซอเป็นเพลงพื้นบ้านทางภาคเหนือหรือที่เรียกว่าดินแดนล้านนา ซึ่งมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน การซอของแต่ละจังหวัดในภาคเหนือก็จะมี ความแตกต่างกันออกไปในด้านของการรวมวง ทำนองและเนื้อหาในการซอ ซึ่งในการรวมวงจะเห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนยกตัวอย่างเช่น การรวมวงของเมืองน่านก็จะมี ช่างซอ สะล้อ ปิน (ซึง) แต่การรวมวงของจังหวัดเชียงใหม่จะมี ช่างซอ สะล้อ ปิน (ซึง) กลอง ปี่จุม เป็นต้น ทำนองซอก็มีความหลากหลายซึ่งแต่ละพื้นที่ก็จะมีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เช่น ทำนองซอของจังหวัดน่านก็จะมีซอทำนองล่องน่าน ซอทำนองบั้นฝ้าย ซอทำนองพม่า ที่เป็นเอกลักษณ์ของซอเมืองน่านที่เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป

น่านเป็นจังหวัดที่มีการขับเพลงซอใช้ในวิถีชีวิตอย่างกว้างขวาง โดยในอดีตในงานมงคล เช่น งานบวช งานขึ้นบ้านใหม่ งานสมโภชต่าง ๆ จะต้องมี การซอในงานสร้างความสนุกสนาน ครึกครื้นแก่ผู้มาร่วมงาน ในปัจจุบันแม้ว่าการซอจะไม่ค่อยได้รับความนิยมเหมือนเช่นอดีต เนื่อง

จากความบันเทิงในรูปแบบต่าง ๆ ที่ทันสมัย มีความสนุกสนานมากกว่าได้รับความนิยม เช่น วงดนตรีลูกทุ่ง วงอิเล็กทรอนิกส์ การร้องคาราโอเกะ ได้เข้ามาแทนที่การขอซึ่งการขอต้องอาศัยทักษะในการด้นสด (Improvisation) ความชำนาญ ความสามารถของผู้ขับขอลและผู้บรรเลงดนตรี ประกอบ ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาในการฝึกฝนและประสบการณ์อันยาวนาน แต่ปัจจุบันก็มีการขอลอยู่บ้างหากแต่ไม่นิยมเหมือนแต่ก่อน โดยมากแล้วจะขอลในงานบวชเท่านั้น และในการสืบทอดการขอลก็จะมีฝึกเฉพาะในกลุ่มที่สนใจเท่านั้น ฝึกในเชิงของการอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ได้ฝึกเพื่อให้ขอแสดงตามงานต่าง ๆ เหมือนในอดีต

เพลงขอ มีลักษณะเป็นการขับลำนำมีการสืบทอดมายาวนานรุ่นสู่รุ่นในลักษณะของ มุขปาฐะ เพลงขอในแถบจังหวัดน่าน มีอยู่ด้วยกันหลายทำนอง เช่น ทำนองล่องน่าน ทำนอง บั้นฝ้าย ทำนองพม่า ทำนองลับแล (ลับแล) เป็นต้น ซอล่องน่านถือว่าเป็นภาพสะท้อนสำคัญที่ทำให้คนรุ่นหลังได้รู้ถึงประวัติการย้ายเมืองจากเมืองวรนคร (เมืองบัว) มาตั้งเมืองใหม่ที่เมืองภูเพียง (บริเวณพระธาตุแช่แห้งในปัจจุบัน) เนื้อหาที่จะกล่าวถึงความหวังหาอาลัยในการต้องพลัดพรากจากบ้านเมืองของตนมาอยู่ที่แห่งใหม่ กล่าวถึงการชมธรรมชาติสองแม่น้ำน่านระหว่างการเดินทางด้วยแพ การเปรียบเทียบความงามของกระแสแม่น้ำน่านที่กระทบโขดหินแล้วกวนสวยงามนำมาเป็นคำขอที่ไพเราะ เป็นต้น

ลักษณะของเพลงขอในจังหวัดน่านที่ใช้แสดงในงานต่าง ๆ นั้นทำนองที่นิยมใช้จะเป็น ทำนองล่องน่านหรือที่เรียกว่าดาดน่าน ซึ่งถือได้ว่าทำนองล่องน่าน (ดาดน่าน) เป็นทำนองที่ใช้ขอลในงานต่าง ๆ ซึ่งการขอจะใช้ทำนองเพียงทำนองเดียวเมื่อบรรเลงจบแล้วก็จะย้อนกลับมาบรรเลงในทำนองเดิมอีก จะเล่นวนอย่างนี้ไปตลอดจนกว่าจะจบการขอ แต่เนื้อหาในการขับขอลก็จะเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ โอกาสในการขับขอลจะใช้ในงานมงคลเท่านั้น

เพลงขอที่ผู้ศึกษาทำการศึกษาคือเพลงขอที่ใช้ในในการแก้บน ซึ่งการแก้บนก็มีอยู่ทุกพื้นที่ในจังหวัดน่าน คนน่านยังผูกติดกับความเชื่อเรื่องการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีบรรพบุรุษ ผีบ้าน ผีเรือน ผีชาวไร่ ผีชาวนา ควบคู่กับการนับถือศาสนาซึ่งศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่คนน่านนับถือกันอย่างแพร่หลาย การแก้บนเป็นการนำสิ่งของเครื่องสังเวทามอบให้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนแต่ละท้องถิ่นนับถือตามสัญญาหรือที่ได้บนไว้ในเรื่องต่าง ๆ เช่น การขอให้หายจากการเจ็บป่วยโดยไม่รู้สาเหตุไปรักษาที่โรงพยาบาลแล้วอาการก็ไม่ดีขึ้นมีแต่ทรงกับทรุด การขอให้คุ้มครองความปลอดภัยให้เวลาที่เดินทางหรือเวลาที่อยู่ไกลบ้าน หรืออาจจะขอให้เกิดความสำเร็จกับสิ่งที่ตนปรารถนา เป็นต้น การเรียกชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของแต่ละพื้นที่ก็จะแตกต่างกันออกไป เช่น ในพื้นที่ที่ผู้ศึกษาทำการศึกษาจะเรียกว่า “เจ้าพ่อเขาแสงหรืออาชญาเจ้า” ในพิธีการแก้บนก็จะมีการเตรียมสถานที่บริเวณ

จัดงานเก็บเงิน เตรียมอุปกรณ์ตลอดจนถึงของต่าง ๆ ที่ใช้ในพิธีเพื่อความเรียบร้อยก่อนวันงาน 1 วัน และในวันที่ทำพิธีเก็บเงินก็จะเริ่มทำกันในตอนเช้าโดยจะมีการขอประกอบพิธีเป็นการขอเพื่อเชิญ เจ้าพ่อเขาแสงมาประทับร่างทรงเพื่อให้มารับเครื่องสังเวยต่าง ๆ ที่ได้เตรียมไว้ ตลอดจนช่วย ทำนายทายทัก ปิดเป่าความชั่วร้าย รักษาอาการป่วยไข้ให้แก่คนที่ศรัทธาโดยผ่านการใช้เวทมนต์ คาถา ลักษณะของดนตรีที่ใช้ก็เป็นการขอโดยมีการบรรเลงดนตรีประกอบ เครื่องดนตรีที่ใช้ก็จะมี สะล้อและปี่น (ซึ่ง) ซึ่งผู้ขับซอและนักดนตรีที่บรรเลงประกอบก็จะได้รับการคัดเลือกผ่านทาง ร่างทรงซึ่งโดยมากแล้วผู้ที่ได้รับการคัดเลือกเหล่านี้ก็จะเป็นผู้ที่มีอายุอยู่ระหว่าง 40-70 ปี ซึ่งจะ สังเกตได้ว่าเป็นผู้ที่อยู่ในวัยกลางคนถึงวัยสูงอายุ ซึ่งในการสืบทอดนั้นปัจจุบันนี้ก็ไม่มีการสืบทอด ที่เป็นลักษณะแบบแผนที่แน่นอน ถึงแม้ว่าจะมีการสอนดนตรีพื้นเมืองในระดับโรงเรียนหรือ หมู่บ้านก็ตาม แต่ผู้ที่มีความสามารถที่จะสืบทอดได้นั้นหายากมาก โดยเฉพาะผู้ที่เป็นช่างซอหรือ ผู้ขับซอ ซึ่งต้องใช้ปฏิภาณไหวพริบอย่างมากถึงจะสามารถขอได้อย่างดี ผู้ศึกษาจึงต้องการศึกษา เพลงซอในงานเก็บเงินเจ้าพ่อเขาแสงในด้านเนื้อหาการขับซอ อีกประการหนึ่งที่ผู้ศึกษาเลือกที่จะ ศึกษางานเก็บเงินเจ้าพ่อเขาแสงนั้นก็เพราะว่างานเก็บเงินแต่เดิมนั้นก็จัดกันเฉพาะคนในท้องถิ่น บริเวณหมู่บ้านใกล้เคียง เฉพาะผู้ที่มีความศรัทธาในอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของเจ้าพ่อเขาแสง แต่ปัจจุบันนั้นความศรัทธาได้ขยายขอบเขตไปสู่ต่างอำเภอและต่างจังหวัด เช่น อำเภอนาน้อย อำเภอสา อำเภอเมืองน่าน จังหวัดแพร่ จังหวัดพะเยา เป็นต้น เท่าที่ได้สอบถามข้อมูลเบื้องต้น จากคนในท้องถิ่นทำให้ทราบว่า เนื่องจากปาฏิหาริย์และความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อเขาแสงจึงทำให้ มีผู้ศรัทธามากขึ้นโดยการบอกต่อ ๆ กันไปถึงเรื่องราวของปาฏิหาริย์ที่เกิดขึ้น และอีกส่วนหนึ่งผู้ ศึกษาได้ศึกษาข้อมูลของสำนักงานวัฒนธรรมอำเภอนาหมื่นที่ได้เลือกพิธีกรรมนี้เป็นส่วนหนึ่งของ ประเพณีที่สำคัญของอำเภอนาหมื่น

จากสาเหตุที่กล่าวมาข้างต้นผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับเพลงซอในงานเก็บเงินเจ้าพ่อ เขาแสง เพื่อให้ได้รู้ถึงประวัติความเป็นมาของเพลงซอที่ใช้ในงานเก็บเงินเจ้าพ่อเขาแสง ลักษณะ รูปแบบของเพลงซอที่ใช้ในงานตลอดจนเนื้อหาของเพลงซอที่ใช้ในงานเก็บเงินเจ้าพ่อเขาแสง และเพื่อศึกษาถึงบทบาทหน้าที่ของเพลงซอในงานเก็บเงินเจ้าพ่อเขาแสง

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.2.1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการของเพลงซอในงานเก็บเงินเจ้าพ่อ เขาแสง ตำบลบ่อแก้ว อำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน

1.2.2 เพื่อศึกษาลักษณะรูปแบบของเพลงซอในงานเก็บเงินเจ้าพ่อเขาแสง ตำบลบ่อแก้ว อำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน

1.2.3 เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของเพลงขอในงานแก้บนเจ้าพ่อเขาแสง ตำบลบ่อแก้ว อำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองครั้งนี้ ผู้ศึกษากำหนดขอบเขตพื้นที่ในการศึกษา คือ หมู่ที่ 1 บ้านคำเรือ , หมู่ที่ 10 บ้านดอยงาม และหมู่ที่ 12 บ้านทุ่งรวงทอง ตำบลบ่อแก้ว อำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน โดยเริ่มศึกษาตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2555 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2556

1.4 ข้อตกลงเบื้องต้น

ในการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดข้อตกลงเบื้องต้นดังนี้
โน้ตเพลงที่ใช้ในการวิเคราะห์เป็นการบันทึกด้วยระบบโน้ตสากล โดยการถอดเทปจากการบันทึกในการเก็บข้อมูลภาคสนาม

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

เจ้าพ่อเขาแสง หมายถึง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพศรัทธาของชาวบ้านในพื้นที่สนามที่ทำการศึกษา

อาชญาเจ้า หมายถึง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพศรัทธาของชาวบ้านในพื้นที่สนามที่ทำการศึกษา บางครั้งเรียกติดกันว่า “อาชญาเจ้า เขาเผือก เขาแสง”

ปิ่น หมายถึง เครื่องดนตรีพื้นเมืองภาคเหนือประเภทเครื่องสาย บรรเลงโดยการดีดมีลักษณะคล้ายซึงแต่มีขนาดเล็กกว่า

โรงหอ หมายถึง ที่ตั้งศาลเจ้าพ่อเขาแสง เป็นสถานที่จัดงานแก้บนเจ้าพ่อเขาแสง